

O'ZBEKISTONDA SCORING TIZMINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti
4-bosqich talabasi Aliyev Shahobiddin Shuxratbek o'g'li*

Annotatsiya:

Ushbu maqolada, hozirgi kunda mamlakatimizda scoring tizmini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar va yangi metodlar haqida tushunchalar beriladi. Shu bilan birga bank tizmida scoring tizmining qay darajada ishlayotgani taxlil etilgan.

Kalit so'zlar: Scoring, inson, Scoring modeli, mijoz, "shaxsiy", dastur, qaror, bank kredit, "anderrayting"

Kirish

Scoring tizimi – bu mijozlarning to'lov qobiliyatini baholash uchun statistik usullarga asoslangan texnologiya. Ushbu tizim, odatda, qarz oluvchilar haqida ma'lumotlarni kiritish va qayta ishlashga mo'ljallangan kompyuter dasturidir. Dastur qarz oluvchilarga ularning moliyaviy mas'uliyatini baholash uchun "ballar" belgilaydi: mas'uliyatli qarz oluvchilar yuqori reytingga ega bo'lishsa, qarzdorlar past baholanadi. "Scoring" atamasi ingliz tilidagi score ("hisob") so'zidan kelib chiqqan. Scoring modellari mijozlar haqida ma'lumotni tezkor tarzda olish imkonini beradi (faqat mijoz roziligi bilan). Ushbu ma'lumotlar asosida bank kredit berish yoki rad etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Ilgari bu jarayon qo'lda amalga oshirilgan bo'lib, kunlar davomida tekshiruv talab qilingan. Hozir esa scoring va anderrayting tizimlari yordamida bu jarayon atigi 5-10 daqiqa ichida yakunlanadi. Buning natijasida inson omili jarayondan butunlay chiqarib tashlangan, ya'ni qaror faqat dastur hisob-kitoblariga asoslanadi. Shaxsiy munosabatlar yoki subyektiv qarashlar qarorga ta'sir ko'rsatmaydi, bu esa jarayonni adolatli va shaffof qiladi. CRIF psixometrik scoring platformasi (MAP) esa mijozning shaxsiy xususiyatlarini, jumladan, uning qarzni to'lash qobiliyati va niyatini baholash imkonini beradi. Ushbu platforma madaniyat va e'tiqod tizimini hisobga olgan holda, mijozning turli jihatlarini – mas'uliyatlilik, halollik, intizom va boshqalarni tahlil qiladi. Masalan, halol shaxslar ko'pincha qo'shimcha daromad olish uchun ko'proq mehnat qilishga tayyor bo'ladilar. Shaxsning har bir jihati mijozning kredit xavfini aniqroq baholashga yordam beradi. Mazkur platforma kredit oluvchining ruhiy xususiyatlarini tahlil qilib, ijtimoiy-iqtisodiy holat, ta'lim darajasi va boshqa xatti-harakatlar ortidagi maskalarni olib tashlashga qodir. Bundan tashqari, u kreditorlarga mijozlarning shaxsiy xususiyatlariga asoslangan holda moslashtirilgan xabarlar yaratish imkonini beradi. Shu yo'l bilan qarz beruvchi iste'molchini yaxlit tushunib, unga individual yondashuvni ta'minlay oladi.

Odatda, banklar turli toifadagi qarz oluvchilar yoki kredit turlari uchun bir vaqtning o'zida bir nechta skoring tizimlaridan foydalanadilar. Qarz oluvchining har bir xususiyati ball bilan baholanadi. Misol uchun, "hozirgi ish joyidagi mehnat faoliyati davri" parametri bo'yicha sinov muddatida ishlayotgan shaxs uzoq vaqtdan beri ishlaydigan xodimga qaraganda kamroq ball oladi. Ma'lumotlarning asosiy manbalari kredit tarixi, qarz oluvchining anketasi va kreditorning moliyaviy ma'lumotlari (masalan, bank o'z mijozining plastik kartasidagi pul aylanmasi haqidagi ma'lumotlardan foydalanishi mumkin). Bundan tashqari, qarz beruvchi boshqa manbalardan ham qo'shimcha ma'lumotlarni olishi mumkin.

Muammoni urganganlik darajasi:

Xorijlik olimlardan banklarda scoring tizmini rivojlantirish va yanda takomillashtirish ustida ishlar olib borilgan. (2002) Chaynikova L.I. Qarz oluvchining to'lov qobiliyatini baholash (2017), Liang Q "Xitoyda korporativ moliyaviy qiyinchiliklar diagnostikasi: kredit scoring modellaridan foydalangan holda empirik tahlil, (2019) Xefernan. S zamonaviy bank tizimini shakillantirish mexanizimlarini ilmiy jihatdan tahlil etgan.

O'zbekistonlik olimlardan kredit tizmini yanada mukkamallashtirish va aholiga qulaylik yaratish hamda shafoflashtirish uchun, Vafoyeva D. O'zbekistonda bank tizmi bo'yich yangilanishlar va yangi texnologiyalarni kiritish ustida ilmiy ishlar olib borgan (2023), N.X.Jumaev bank tizmidagi scoring va targetlash tizmini takomillashtirish (2022) bo'yicha ilmiy tadqiqot olib borgan

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolaning metodologiyasi ilmiy va tobora ommalashib borayotgan manbalarni tahlil qilishdan boshlab, tarixiylik, tanqidiy, qiyosiy, mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari, respublika yangi iqtisodiy siyosatda izchillik bilan olib borilayotgan islohotlar, O'zbekistondagi transport-logistika tizimini raqamlashtirish, ailmiiy abstraksiyalash, induksiya va deduksiya, monografik kuzatuv, iqtisodiy-statistik tahlil, guruhlash bo'yicha iqtisodiy tajribalarni amaliyotga joriy etish bo'yicha olib borgan ilmiy tadqiqotlar asosida yoritilgan.

Tendentsiyalarni tahlil qilish, barqarorlik va migratsiyani tahlil qilish va kuzatish, shuningdek, skoring kartalarini kuzatish, monitoring qilish, aniqlik kiritish, qayta kalibrlash va/yoki scoring kartalarini qayta ishlab chiqish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi. Texnik iqtisodiy o'rganishlarga, alternativ ma'lumotlarni qiymatini tahlil qilish va iste'molchining skoringini qiymatini baholash kiradi.

Scoring aniq va ishonchli bo'lishi uchun kirish (input) ma'lumotlarini sinchkovlik bilan tahlil qilish kerak: bu qo'lda tekshirish talab qilinadigan mijozlar sonini kamaytirishga va potentsiallar sonini ko'paytirishga yordam beradi.

- Kredit skoringi uchun quyidagilar muhim ahamiyatga ega:
- Banklarning kredit berish to'g'risidagi qarori;
 - Kredit olish uchun arizangizni tasdiqlash.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi PF-5953-sonli Farmoniga binoan, 2017–2021-yillarda mamlakatni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirish doirasidagi Davlat dasturi vazifalaridan kelib chiqib, shuningdek, xususiy sektorni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash, bank xizmatlari sifatini oshirish va banklarning investitsion jozibadorligini kuchaytirish uchun bank tizimini chuqur isloh qilish zarur deb topildi:

1. Davlat ishtirokidagi banklar faoliyati: Ushbu banklar asosan ustuvor sohalar va davlat ulushiga ega korxonalariga past foizli kreditlar taqdim etuvchi "rivojlantirish banklari" vazifasini bajarib kelmoqda. Shu bilan birga, xorijiy valyutada uzoq muddatli imtiyozli moliyalashtirish imkoniyatlari sababli davlat korxonalari milliy valyutada emas, balki xorijiy valyutada qarz olishga moyillik bildirmoqda. Bu holat daromad egri chizig'ining pasayishiga olib kelmoqda.

2. Bank xizmatlarining muvozanatsiz taqsimoti: Banklarning biznes-modellari asosan korporativ mijozlarga xizmat ko'rsatishga yo'naltirilgani, nobank moliya tashkilotlari va innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi sust ekani moliyaviy xizmatlarning yetarli darajada ommalashmasligiga sabab bo'lmoqda. Natijada, mamlakatdagi kreditlar asosan korporativ mijozlarga yo'naltirilgan bo'lib, ular jami kredit portfelining 81 foizini, jismoniy shaxslar uchun esa atigi 19 foizini tashkil etmoqda.

3. Kredit boshqaruvi masalalari: Bugungi kunda banklarning kredit mutaxassislariga mustaqillik berishi avvalgi davr talablariga mos kelgan bo'lsa-da, hozirda bu amaliyot eskirgan. Mualliflarning fikriga ko'ra, ba'zi davlat banklari o'tmishda qishloq joylardagi keng tarmoqni saqlash zarurati sababli bu amaliyotni davom ettirib kelmoqda. O'sha davrda markazlashgan boshqaruv murakkab bo'lib, filial menejerlari va kredit mutaxassislariga mustaqillik berish eng maqbul yechim bo'lgan.

Mazkur masalalar bank tizimini modernizatsiya qilish va zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish zaruratini yana bir bor ko'rsatadi.

Scoring tizimini joriy etish ham tarkibiy, ham moliyaviy masala. Bu erda narx ishning ko'lamiga juda bog'liq. HCF banking Chakana risklar bo'limi boshlig'i Evgeniy Ivanovning so'zlariga ko'ra, turli mahsulotlar uchun skoring kartalari narxi yuz minglab dollarga yetishi mumkin. Scoring kartalari - bu bank tomonidan tasdiqlangan ma'lum xususiyatlar to'plami va turli kredit sohalar uchun tegishli og'irlik koeffitsientlari (ballar). Bankda odatda bir nechta skoring kartalari mavjud: masalan, ipoteka uchun bitta karta talab qilinadi va avtomobil sotib olish uchun kreditlar uchun butunlay boshqa karta talab qilinadi.

Ma'lum bo'lgan skoring tizimlarining asosiy qiyinchiliklaridan biri, shuningdek, asosiy bank sohasidagi barcha texnologik echimlar - zaif moslashuvchanlikdir. Haqiqat shundaki, vaqt o'tishi bilan qarz oluvchining ish sharoitlari o'zgarishi mumkin. Bu shuni anglatadiki, reyting modellari eng "yangi" mijozlar bo'yicha yangilanishi, vaqti-vaqti bilan qayta tekshirilishi va kerak bo'lganda, har xil vaqt oralig'ida ham, turli mintaqalar uchun ham yangi modelni ishlab chiqish kerak. G'arbiy Evropada yangi model o'rtacha har yarim yilda bir marta ishlab chiqiladi. Ukraina sharoitida maksimal muddat olti oy yoki bir yil bo'ladi. Modelni almashtirish orasidagi davr bozor sharoitiga va o'sha paytdagi iqtisodiyotning barqarorligiga qarab farq qilishi mumkin.

Ballar modelini mutaxassisga moslashtirish Moliya instituti xususiy mijozning kreditga layoqatligini tavsiflovchi turli omillar uchun koeffitsientlarni aniqlash kerak. Bu shuni anglatadiki, tahlilchi bozordagi mavjud vaziyatni baholay olishi kerak. Ishning natijasi og'irlik koeffitsientlari va chegara qiymati (kesish balli) bo'lgan omillar to'plami bo'ladi, ular juda subyektiv fikrdir va ko'pincha statistik jihatdan asoslanmaydi. Bunday ball cheklovlarini yengish Data minig vositalari yordamida hal qilinadi. Avtomatik ma'lumotlarni tahlil qilishning eng keng tarqalgan usuli - qarorlar daraxtini qurish. Yechim provayderlari ishonchli xulosalar chiqarish uchun statistik bo'lish shart emas deb hisoblashadi. Misol uchun, AnswerTree (SPSS mahsuloti) avtomatik ravishda daraxt quradi, bu hatto tayyor bo'lmagan foydalanuvchiga dialog oynalari asosida dastur bilan ishlashni boshlash imkonini beradi. AnswerTree o'zi avtomatik ravishda ma'lumotlarni saralaydi va statistik ahamiyatga ega guruhlarini topadi.

Intuitiv daraxt diagrammalari, grafikalar va jadvallar yordamida dastur mustaqil ravishda ma'lumotlarni segmentlarga ajratadi, tahlilchi esa faqat maqsadli o'zgaruvchini, bashorat qiluvchi o'zgaruvchilarni ko'rsatishi va qaror daraxtini qurish algoritmini tanlashi kerak. Qulaylik bilan, oqim sxemasiga o'xshash daraxt diagrammasi ma'lumotlardagi tanlangan segmentlar va naqshlarni tasavvur qilish imkonini beradi.

Avvalroq skoring modellari faqat banklarga kredit berish uchun jismoniy shaxslarning kreditga layoqatini baholash uchun ishlab chiqilgan. Ushbu yondashuv birinchi marta 1941 yilda D.Duran tomonidan bank mijozlarini ikki toifaga ajratish uchun taklif qilingan: kreditga layoqatli va to'lovga qodir emas. Sinfni aniqlash uchun bankrotlik xavfi to'g'risida xulosa qilishga imkon beradigan ko'rsatkichlar hisoblab chiqilgan.

Hozir quyidagi jadval orqali korxonaning holatini skoring qilib ko'ramiz. Korxonaning to'lov qobiliyatini baholash uchun skoring modelini taklif etib ko'ramiz

Iqtisodchilar Dontsova L.V. va Nikiforova N.A. kompaniyani oltita moliyaviy koeffitsientlarni baholash asosida to'lov qobiliyatining oltita sinfidan biriga kiritish

imkonini beradigan korxonaning to'lov qobiliyatini baholash uchun skoring modelini taklif etishgan.

Jismoniy shaxslarning kreditga laèqatliligini baholash bo'yicha asosiy omil sifatida joriy majburiyatlar (40%) olingan. Shuningdek, uning shaxsiy ma'lumotlari (10%), èpiq majburiyatlar bo'yicha ijobiy omillar (30%) va èpiq majburiyatlar bo'yicha salbiy omillar (20%) belgilangan. Yopiq majburiyatlar bu mijozning ilgari olingan kreditlari bo'yicha majburiyatlari to'liq bajarilganda "ijobiy omil", bajarilmagan holatlar mavjud bo'lsa "salbiy omil" sifatida tan olinadi. Skoring tizimida baholash xolis va inson omili minimallashtiriladi, jaraènlar imkon qadar avtomatlashtiriladi.

Jismoniy shaxs qarz oluvchining kreditga laèqatliligi ko'plab omillar-ga bog'liq. Banklar kelajakda mijozning kredit qobiliyatiga ta'sir qiluvchi barcha omillar, sabablar va sharoitlarning o'zgarishini chuqur tahlil qiladi. Jismoniy shaxslarning kreditga laèqatliligini baholash bankning ishonchli kredit portfelini shakllantirish va kredit riskini minimallashtirishga xizmat qiluvchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi

Scoring tizimi natijalari bir qator omillarga bog'liq hisoblanadi. Skoring ko'rsatkichlarini hisoblashda xalqaro bank amaliètida mijozlarning kredit tarixidan tashqari, bir qator omillar hisobga olinadi.

Jumladan:

1. Jismoniy shaxsning oilaviy holati;
2. Banklardagi hisobvaraqlari va aylanmalarga oid ma'lumotlar;
3. To'lovlar tarixi, xususan, soliqlar, kommunal va boshqa to'lovlar bo'yicha ma'lumotlar, mijozlarning kreditga laèqatliligini aniqlash uchun turli modellashtirish usullari va matematik hisob-kitoblardan foydalaniladi.

1-jadval

AT Xalq bankining 5 yillik chakana kredit portfeli

Kredit turi	Ko'rsatkich	2018	2019	2020	2021	2022	Farq
-------------	-------------	------	------	------	------	------	------

jismoniy shaxslar uchun boshqa kreditlar	miqdori	554,8	1 688,	2 732,1	4 427,8	5 871,6	5 316,8
	o'rtacha foiz stavka	11,1%	8,0%	17,7%	18,9%	3,5%	-7,6%
ipoteqa kreditlari	miqdori	808,7	1 074,5	1 402,4	1 633,5	3 369,8	2 561,1
	o'rtacha foiz stavka	13,2%	12,8%	14,0%	13,9%	15,6%	2,4 %
ta'lim kreditlari	miqdori	-	-	-	-	642,7	642,7
	o'rtacha foiz stavka	-	-	-	-	14%	14,3%
iste'mol kreditlari	miqdori	261,3	1 069,5	1 242,9	729,4	333,4	72,1
	o'rtacha foiz stavka	17,8%	22,9%	22,5%	21,6%	13,6%	-4,2%
mikroqarz (boshqa maqsadsiz kreditlar)	miqdori	17,5	407,2	803,0	432,5	306,2	288,7
	o'rtacha foiz stavka	15,0%	23,9%	21,5%	18,2%	12,4%	-2,6%

Aholining iste'mol talablarining oshishi va kreditlash miqdorlarining o'sishi sababli boshqa banklar qatorida AT Xalq bankining 2022 yil 31 dekabr holatida jami chakana kredit portfeli 10 565,4 mlrd. so'mni tashkil etib 2018 yilning mos davriga (1 642,3 mlrd. so'm) nisbatan 8 923,1 mlrd. so'mga keskin oshgan. Bunda aholiga ajratilgan ipoteqa kreditlar miqdori 2018 yilning shu davriga nisbatan (808,7 mlrd. so'm) qariyb 2,6 trln. so'mga oshib 2022 yil oxirida 3 369,8 mlrd. so'mga teng bo'lgan. Bunga parallel ravishda ipoteqa kreditlari uchun o'rtacha foiz stavkasi ham 2022 yilda 15,6% ga teng bo'lib 2018 yilga (13,2%) nisbatan 2,4% ga oshgan. Onlayn mikroqarz va boshqa kredit turlarining ommalashishi sababli o'tgan yillar davomida mikroqarz (boshqa maqsadsiz kreditlar) miqdori oxirgi yillarda sezilarli ravishda usib 31.12.2022 yilda 306,2 mlrd. so'mni tashkil etib 2018 yilning mos davriga (17,5 mlrd. so'm) nisbatan 288,7 mlrd. so'mga ortgan.

Shuningdek mikroqarz (boshqa maqsadsiz kreditlar) ning o'rtacha foiz stavkasi o'tgan yil oxiriga kelib 12,4% ga teng bo'lib 2018 yilning shu davriga (15,0%)

nisbatan 2,6 % ga kamaygan. Yuqoridagi banklarga qaraganda Xalq bankida aholi uchun ajratilgan iste'mol kreditlari miqdori sezilarli darajada o'sgan va 2022 yilning oxiriga kelib 333,4 mlrd. so'mni tashkil etgan va 2018 yilning mos davriga (261,3 mlrd. so'm) nisbatan 72,1 mlrd. so'mga oshgan.

2-jadval

O'zsanoatqurilishbankning chakana kredit portfeli, 5 yillik

Kredit turi	Ko'rsatkich	2018	2019	2020	2021	2022	Farq
ipoteka kreditlari	miqdori	897,6	1 800,8	2 841,8	3 271,6	3 677,0	2 779,4
	o'rtacha foiz stavka	12,1%	12,8%	12,8%	12,8%	13,2%	1,1 %
mikroqarz (boshqa maqsadsiz kreditlar)	miqdori	121,0	387,3	612,8	445,1	963,2	842,2
	o'rtacha foiz stavka	13,9%	18,6%	17,1%	20,1%	21,1%	7,2 %
avtokredit	miqdori	348,1	529,2	533,2	445,7	738,3	390,2
	o'rtacha foiz stavka	19,9%	22,1%	21,8%	19,6%	19,3%	-0,6%
ta'lim kreditlari	miqdori	-	-	-	-	76,6	76,6
	o'rtacha foiz stavka	-	-	-	-	15,6%	15,6%
iste'mol	miqdori	169,1	251,8	189,0	59,8	7,0	-162,1

Yuqoridagi jadvaldan ko'rish mumkinki, O'zsanoatqurilishbankning chakana kredit portfelida 5 yil davomida sezilarli o'sgan va 2022 yilning 31 dekabrda 5 463,4 mlrd. so'mni tashkil etib 2018 yilning shu davriga (1 672,8 mlrd. so'm) nisbatan qariyb 3,8 trln. so'mga ortgan. Bunda aholining uy-joy sotib olishlari uchun bank tomonidan ajratilgan ipoteka kreditlari miqdorining har yil sezilarli darajada oshishi bank chakana portfelining o'sishida muhim rol tutgan va o'tgan yilning oxiriga kelib 3 677,0 mlrd. so'mni tashkil etib 2018 yilning mos davriga (897,6 mlrd. so'm) nisbatan 2 779,4 mlrd. so'mga e'ki 408,5 % ga oshgan. Ipoteka kreditlari uchun o'rtacha foiz stavkasi 2022 yil oxiriga kelib 13,2 % ga teng bo'lgan va 2018 yilning mos davriga (12,1 %) nisbatan 1,1 % ga o'sgan.

Boshqa banklar singari SQBda aholi uchun ajratilgan avtokreditlar umumiy miqdori sezilarli miqdorda oshib 2022 yil oxirida 738,3 mlrd. so'mni tashkil etib 2018 yilning shu davriga (348,1 mlrd. so'm) nisbatan 39,2 mlrd. so'm e'ki 212,1 % ga ortgan.

Lekin avtokreditlar uchun o'rtacha foiz stavkasi hisobot sanasida 19,3 % ga teng bo'lib 2018 yilning shu davriga (19,9 %) nisbatan 0,6 % ga kamaygan.¹

Baholash modelida asosiy e'tibor likvidlik koeffitsientlariga (, tezkor nisbati, mutlaq likvidlik koeffitsienti), shuningdek aylanish koeffitsientiga (o'z aylanma mablag'larining nisbati, zaxiralar nisbati) qaratiladi.

Yuqoridagi qiyosiy tahlilga asoslanib, skor modeli model nomi evolyutsiyasining eng yuqori qismida Modelning afzalliklari Model kamchiliklari bor degan xulosaga kelishimiz mumkin. Koeffitsient usuli qarz oluvchining moliyaviy holatini hartomonlama baholashga imkon beradi, o'tgan yillar statistikasini, sifat ko'rsatkichlarini hisobga olmaydi. Gumanizatsiya qilingan tizim individual ko'rsatkichlarning qiymatlarini doimiy ravishda izohlashni talab qiladi. Reyting modellari baholashni koeffitsient usuli bo'yicha integral ko'rsatkichni hisoblash orqali avtomatlashtirishga imkon beradi. Ular qulayligi va foydalanish qulayligi bilan ajralib turadi, ular faqat moliyaviy ko'rsatkichlarni hisobga oladi, o'tgan yillar statistikasidan foydalanmaydi. Turli xil kompaniyalar uchun sozlashni talab qiladi. Skor modellari sizga bal darajasida kredit reytingini olishga va qarz oluvchini uchta guruhdan biriga tayinlashga imkon beradi.²

Xulosa va takliflar

Korxonaning to'lov qobiliyatini baholash uchun scoring skoring modellarini tahlilini umumlashtirish. Shubhasiz afzalliklardan biri shundaki, ushbu modellar mahalliy korxonalar uchun ishlab chiqilgan. Bunday modellarni baholashdagi qiyinchiliklardan biri hisob-kitoblarning noqulay tabiati va ko'pincha moliyaviy koeffitsientlardan foydalanishning tushunarsizligidir. Ulardan foydalanish moliyaviy holatni baholashning boshqa usullari bilan yaxshi birlashtirilgan. Ushbu hujjatda yirik chakana sotuvchilarning kreditga layoqatini baholash uchun scoring modeli taklif qilindi. Model qarz oluvchining moliyaviy va moliyaviy bo'lmagan holatini har tomonlama baholashga imkon beradigan ko'rsatkichlar to'plamiga asoslangan.

Baholash natijalariga ko'ra qarz oluvchiga kredit xavfi darajasi va kreditlashning maqsadga muvofiqqligini tavsiflovchi uchta kreditga layoqatlilik sinflaridan biri beriladi. O'rganilgan ko'rsatkichlar uchun og'irlik koeffitsientlarini aniqlash eng og'ir ish edi. Biron bir yondashuv ideal usul yo'qligi sababli zarur degan xulosaga keldi. Integratsiyalashgan yondashuv quyidagicha amalga oshirildi: ishning birinchi qismida analitik protseduralar yordamida, ikkinchi qismida statistik tadqiqotlar yordamida

¹ "O'zsanoatqurilishbank" ATB ning moliyaviy hisobotlari asosida Axmedov. S tomonidan tuzildi.

International Journal of Finance and Digitalization

Email: ijfduz@gmail.com

² Dubovitskiy V.S.yirik Rossiya bankining tahlilchisi(Moskva)Korporativ moliya menejmenti (2022)

og'irlik koeffitsientlari aniqlandi. Ishlab chiqilgan model bashorat qilish qobiliyatida yuqori natijalarni ko'rsatdi, shu bilan birga tahlil qilish uchun katta mablag 'sarflashni talab etmaydi.

Rivojlangan scoring tizimini ishga tushirish yirik chakana savdo sohasida kredit qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshiradi va kredit jarayonini optimallashtiradi. Mikromoliya tashkilotlari va kredit kooperativlaridan qarz oluvchilar Kredit Tarixi Byurosiga (CRB) qo'shilganligi sababli, ko'plab Byurolar banklar va MMTlarga CBRda mavjud bo'lgan ma'lumotlar bilan to'ldirilgan scoring modellarini taklif qila boshladilar. Ushbu scoring modellari qarz oluvchilarni kreditni to'lamaslik (to'lamaslik) ehtimoli, kechiktirish ehtimoli va boshqalar bo'yicha tartiblaydi. Tizimlar Byuroda mijoz haqidagi ma'lumotlarni qayta ishlaydi va unga baho beradi. Vijdonli - eng yuqori ballni, vijdonsiz - eng past ballni oling. Bunday holda, natija (bal) uning pasayishiga eng katta ta'sir ko'rsatgan bir nechta asosiy sabablar bilan birga ko'rsatiladi (4-5 omil va jami 100 dan ortiq bo'lishi mumkin). Baholashning bir necha turlari mavjud. Ulardan biri yuqorida tavsiflangan edi - ya'ni mijozning kreditga layoqatliligi u murojaat qilgan paytda baholanadi.

U o'zi taqdim etgan ma'lumotlarga ko'ra (ariza reytingi - ariza balli). U, qoida tariqasida, anketani to'ldiradi. Mikromoliya kompaniyalari misolida, bu ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri Internetda sodir bo'ladi.

Baholashning yana bir turi - xulq-atvor bahosi. Mijozning vaqt o'tishi bilan (ma'lum bir davrda) o'zini qanday tutishiga qarab, bank unga yuqori yoki pastroq kredit reytingini beradi. Va shunga qarab, unga kreditlar bo'yicha cheklovlarni kamaytiradi / oshiradi, ba'zi qo'shimcha xizmatlarni taklif qiladi.

Bundan tashqari, potentsial firibgarlikni baholash (firibgarlik reytingi) mavjud. Skorlash ishonchsiz qarz oluvchilarni kesib tashlaydi, ammo firibgarlikka dosh bera olmaydi. Mashina, albatta, kredit olish uchun arizada taqdim etilgan hujjatlar va boshqa ma'lumotlar ishonchli ekanligiga ishonadi. Shuning uchun jiddiy bank ushbu vositadan faqat yordamchi vosita sifatida foydalanadi. Va firibgarlar va yolg'onchilarga qarshi kurash boshqa usullar bilan amalga oshiriladi - masalan, firibgarlikka qarshi tashqi xizmatlar, kredit xodimlarining qo'shimcha tahlillari va bank xavfsizlik xizmati.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ayvazyan S.A., Mxitaryan B.C. Amaliy statistika va ekonometrika asoslari. - M.: HSE, 1998 yil.
2. Gavrilova A.H. Moliyaviy tashkilotlar. - M.: Knorus, 2007 yil.
3. Korobova G.G., Petrov M.A. Bank qarz oluvchining to'lov qobiliyati va uni raqobat muhitida baholash // Bank xizmatlari. 2005 yil. -№7 / 8. -C. 22-24.
4. Kulikov N.I., Chaynikova L.I. Qarz oluvchining to'lov qobiliyatini baholash. - Tambov: TDTU universiteti, 2007 yil.

5. Rossiya Federatsiyasi Markaziy bankining 2004 yil 26 martdagi 254-P-sonli "Kredit tashkilotlari tomonidan mumkin bo'lgan yo'qotishlar bo'yicha ssudalar, kreditlar va unga tenglashtirilgan qarzarlar bo'yicha kredit ta'minotini shakllantirish tartibi to'g'risida" qarori - <http://base.garant.ru/584458/>.
6. Saati T.L. Ziddiyatli vaziyatlarning matematik modellari / Ed. I.A. Ushakova. - M.: Sovet radiosi, 1977 yil.
7. Sheremet A.D., Sayfulin P.C., Negashev H.B. Moliyaviy tahlil metodologiyasi. - M.: Infra-M, 2001 yil.
8. Abdou N.A., Pointon J. (2011). "Kredit skoringi, statistik uslublar va baholash mezonlari: adabiyotlarni sharhlash." Buxgalteriya, moliya va menejmentdagi aqlli tizimlar, jild. 18, Yo'q. 2-3, pp. 59-88.
9. Xefernan S. (2004). Zamonaviy bank ishi. White Box nashriyoti, Kingsvud, Bristol.
10. Crook J., Edelman D., Tomas L. (2007). "Iste'mol kreditlari xavfini baholashdagi so'nggi voqealar." Operatsion tadqiqotlar bo'yicha Evropa jurnali, jild. 183, yo'q. 3, pp. 1447-1465 yillar.
11. Gatley E. (1996). Moliyaviy prognozlash uchun neyron tarmoqlari: so'nggi savdo tizimlarini loyihalash va qo'llashning eng yaxshi usullari. Nyu-York: John Wiley & Sons, Inc.
12. Gilyen M., Artis M. (1992). Kredit skoring tizimi uchun ma'lumotlar sonini hisoblash modellari: Miqdoriy iqtisod va davomiylik, hisoblash va o'tish modellarining ekonometrikasi bo'yicha ekonometrika bo'yicha Evropa konferentsiyasi seriyasi. Parij
13. Xefernan S. (2004). Zamonaviy bank ishi. John Wiley & Sons, Inc., Chichester, G'arbiy Sasseks.
14. Liang Q (2003). "Xitoyda korporativ moliyaviy qiyinchiliklar diagnostikasi: kredit skoring modellaridan foydalangan holda empirik tahlil." Xitotsubashi savdo va boshqaruv jurnali, jild. 38, Yo'q. 1, pp. 13-28.